

1.02
Prejeto 25. 9. 2001

UDK 329(4)"1918/1941"

Dušan Nečak*

Evropa in svet pred izbruhom druge svetovne vojne

IZVLEČEK

Prispevek pregledno prikazuje temeljne procese in dogajanja v t.i. "tridesetih letih" svetovne zgodovine. Temeljna značilnost tridesetih let svetovne zgodovine je vzpon fašistične in nacistične ideologije ter družbene ureditve na eni strani in organiziranje odpora zoper njuno prevlado, na drugi strani. Na eni strani je ves čas med obema vojnama minul v znamenju katastrofičnega dogajanja: fašizem, nacizem, stalinizem, španska državljanska vojna, razpad Čehoslovaške in Avstrije, velika gospodarska kriza in njene posledice pa diktature, ki sta jih inspirirala ter navduševala fašizem in nacizem, je bil hkrati to čas stabilne demokracije.

Ključne besede: nacizem, fašizem, stalinizem, gospodarska kriza, ljudska fronta

ABSTRACT

EUROPE AND THE WORLD BEFORE THE OUTBREAK OF THE SECOND WORLD WAR

The paper presents the main events and processes in the world during the 'Thirties'. The main characteristic of the 1930s was the ascent of the Fascist and Nazi ideologies and social systems, on the one hand, and the organisation of resistance to them, on the other. Although the period between the two world wars was marked by catastrophic events, such as Stalinism, Fascism, Nazism and the dictatorships inspired by them, the Spanish civil war, the collapse of Austria and Czechoslovakia, as well as the Great Depression and its consequences, this was also the time of stable democracies, which together with the Soviet 'people's democracy' provided a basis for the subsequent anti-Fascist coalition.

Key words: Nazism, Fascism, Stalinism, Great Depression, People's Front

* Dr., redni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, e-mail: Dusan.Necak@guest.arnes.si

V zgodovinopisju nemalokrat najdemo trditev, da je prva svetovna vojna pravzaprav le uvod v drugo svetovno vojno. Če bi tej trditvi v celoti sledili, bi morali tudi reči, da so politične in socialne razmere ob začetku prve svetovne vojne pogojevale te razmere ob začetku druge svetovne vojne. Pa vendarle ni tako enostavno.

Res pa je, da se zgodovinarju ponuja celotno obdobje med vojnama kot nekakšna simetrično razvijajoča se in pričakovano, logično dopolnjujoča se celota. Pri grobi periodizaciji zato jemljemo teh kratkih dvajset let za eno enoto, če pa se lotevamo natančnejše analize takratnega dogajanja, ne moremo mimo periodizacije, ki čas med prvo in drugo svetovno vojno deli vsaj na tri obdobja. Na čas od leta 1918/1919 do 1923/24, nadalje na čas do leta 1931/32 in na zadnja leta pred izbruhom druge svetovne vojne 1. septembra 1939. Prvo obdobje označujejo revolucionarna vrenja v Evropi, ki so nastala kot posledica naveličanosti nad vojno, izrazito slabega socialno-ekonomskega položaja ljudi v evropskih državah, prizadetih zaradi prve svetovne vojne in kot odmev ruske oktobrske revolucije. Za drugo obdobje je značilna vsaj navidezna stabilizacija mednarodnega političnega prostora, ki ga označuje zadovoljstvo evropske meščanske politike nad dejstvom, da se revolucionarna vizija ruskih boljševikov ni razširila po Evropi, fašizem pa je ostal več ali manj omejen na Italijo. Le tako imenovana "velike gospodarska kriza" oziroma njene posledice prekinjajo to navidezno politično zatišje. Celotno tretje obdobje pa je pravzaprav obdobje priprav na neizbežen drugi svetovni spopad, v katerem je prišlo do merjenja moči nacifašističnega tabora s preostalim svetom. Nesporno je namreč dejstvo, da je temeljna značilnost tridesetih let svetovne zgodovine vzpon fašistične in nacistične ideologije ter družbene ureditve na njuni osnovi na eni strani in organiziranje odpora zoper njuno prevlado na drugi strani. To je čas, kot ga imenuje Eric Hobsbawm boja "proti skupnemu sovražniku".¹ Čas boja za demokracijo, zoper "fašizem, ki je politična mobilizacija zaostalih sektorjev družbe, mobilizacija nezadovoljstva z modernizacijo, racionalizacijo in družbeno emancipacijo", kot je že leta 1935 dejal Ernst Bloch.²

Z drugimi besedami, ta čas je zaznamoval vzpon Hitlerjeve Nemčije in Mussolinijeve Italije, proti čemur sta se skupaj borili tako ZDA kot SZ, ki sta v možnosti prevlade njune ideologije videli večjo nevarnost kot druga v drugi. Prav ima že omenjeni Eric Hobsbawm, ko pravi: "Razlogi, zakaj sta to storili, segajo onstran običajnih mednarodnih odnosov ali politike moči, in ravno zato je povezava držav in gibanj, ki so se borila in naposled zmagala v drugi svetovni vojni, tako pomembna. K zvezi proti Nemčiji je v danem primeru pripomoglo dejstvo, da to ni bila katera si že bodi nacionalna država, ki je upravičeno čutila nezadovoljstvo nad svojim položajem, ampak država, katere politiko in ambicije je narokovala njena ideologija."³

Čeprav se zdi, da je ves čas med vojnama minil v času katastrofičnega dogajanja: fašizem, nacizem, stalinizem, španska državljanska vojna, uničenje Češko-slovaške, anšlus Avstrije, velika gospodarska kriza in njene posledice pa diktature, ki sta jih inspirirala ter navduševala fašizem in nacizem: na Poljskem 1926 (Pilsudski), v Jugoslaviji 1929 (kralj Aleksander Karađorđević), Avstriji 1933

1 Eric Hobsbawm: Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1914-1991. Ljubljana 2000, str. 135.

2 Svetovna zgodovina. Ljubljana 1979, str. 565.

3 Hobsbawm, n.d., str. 136.

(kancler Dollfuss), Grčiji 1936 (Metaxas), Romuniji 1930/ 1937 (kralj Karl II.) ...⁴ pa vendarle ne bi smeli pozabiti, da so v tem času v mnogih evropskih deželah temu nasproti stale stabilne demokracije. Na Švedskem, Norveškem, Nizozemskem, v Belgiji, Švici, Veliki Britaniji, Franciji... Te so bile v povezavi s t.i. "ljudsko demokracijo" temelj zmagi v drugi svetovni vojni, čeprav prav v poznih tridesetih letih označuje francosko in britansko politiko do italijanske, japonske in nemške agresivnosti omahljivost, neodločnost in previdnost, sovjetsko pa približevanje nacistični Nemčiji. V nasprotju z šibkostjo njune politike do nacizma in fašizma pa smo v teh državah priče močnemu kulturnemu razcvetu, posebej na literarnem področju. Spomnimo se le nekaterih imen, ki so zaznamovala ta čas. V Franciji je bil najmarkantnejši literarni ustvarjalec zagotovo Marcel Proust, tu sta še pisatelja Jules Romain in George Duhamel, pa pesnik in filozof Paul Valéry, surrealist Jean Cocteau, François Mauriac, ki je v svojih romanih obdeloval moralne in religiozne teme ter mlajši avtorji, kot sta bila eksistencialist Jean - Paul Sartre in Albert Camus, ki je v romanih načenal fenomen absurda. V Veliki Britaniji sodijo v čas med vojnama med najpopularnejša literarna imena pisatelji H.G. Wells, Arnold Bennet, John Galsworthy, Somerset Maugham, E. M. Forster, Virginia Woolf in Katherine Mansfield. Veliko tvarine za razpravo so dajala dela Jamesa Joyce, D. H. Lawrencea in nekaj kasneje Georga Orwella. Najvplivnejši dramatik tega časa je bil Georg Bernard Shaw, najbolj poznan pesnik pa T. S. Eliot. Morda najbolje prodajane knjige pa sta pisala Agatha Christie in Winston Churchill.⁵

Toda ta razcvet in njegovi ustvarjalci niso kaj prida ovirali politike, ki je svet vodila v brezno svetovnega vojaškega spopada. Soglašam s Petrom Vodopivcem, ki je o vlogi in položaju izobražencev tega časa med drugim zapisal: "V takšnih razmerah je ostalo v Evropi pred drugo svetovno vojno malo prostora za individualno svobodo in resnično duhovno neodvisnost. Udobnemu zavetju vse pojasnjujočih ideoloških obrazcev in šarmu močnih voditeljev se niso mogli upreti tudi številni intelektualci in George Orwell je videl v pisateljih in pesnikih, ki so se nekritično prepustili politiki in udarnim ideološkim geslom, sploh eno velikih nesreč svojega časa. Dvomljivci in ideološki heretiki, ki so poskušali stvarnost ujeti v resnično kritično ogledalo, so bili tako le slabo odmevna manjšina, množično podporo in simpatije pa so uživali pristaši in zagovorniki bipolarne, manihejske slike sveta, ki so svoje družbeno, politično in človeško okolje videli in doživljali le v dveh barvah in dveh razsežnostih: v svetli in temni, v levi in desni..."⁶

Realnost in skorajšnjost vojnega spopada je na pragu tridesetih let napovedovala velika gospodarska kriza in nato njene posledice, ki jih je bilo najbolj čutiti v zgodnjih tridesetih letih. Ustvarila je namreč socialne in politične pogoje za rast nemškega nacizma, ki se je napajal iz "krivične" versajske ureditve Evrope in "diktata" versajske mirovne pogodbe z Nemčijo. Krizo je Evropa uvozila iz ZDA. Po desetletju ameriške "splendid isolation" pod republikanskimi predsedniki Warrenom Hardingom (1920-1923), Calvinom Coolidgeom (1923-1929) in Herbertom C. Hooverjem (1929-1933) ter desetletju blagostanja in velike industrijske rasti so ZDA padle v brezno gospodarske recesije. V dvajsetih letih so ZDA dosegle do tedaj neviden gospodarski "boom". Leta 1929 so imele

⁴ Več o tem Metod Mikuž: Svet med vojnama. Ljubljana 1966.

⁵ Več o tem Nathan Schur: Kurze Geschichte des 20. Jahrhunderts. Bastei. Lübbe, 1994, str. 105.

⁶ Peter Vodopivec: Trideseta leta.V: Glasnik Slovenske matice, 1995, št. 1-2, str. 8.

ZDA že tretjinski delež v svetovni proizvodnji. Toliko kot Nemčija, Velika Britanija in Sovjetska zveza skupaj. Francija je imela ta čas pet odstotkovni delež v svetovni proizvodnji, Japonska pa le štiri odstotkovni delež. V desetletju med 1919 in 1929 se je ameriška industrijska rast zvišala za vrtoglavih 43 odstotkov in več kot polovica Američanov je živela v mestih.⁷ Vzporedno z materialnim blagostanjem je tudi v ZDA zacvetelo kulturno ustvarjanje. Tu so romanopisci kot Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, Sinclair Lewis, Theodor Dreiser, Thomas Wolfe in John Dos Passos, pa ustvarjalci odrskih del Eugene O'Neill in Thornton Wilder. Razvila se je nova glasbeno-odrška zvrst, muzikal, z glasbo Georga Gershwina, Irvinga Berlina, Jeroma Kerna, Rogersa in Hammersteina ter Cola Porterja. ZDA so torej tudi kulturno dozorevale in do Evrope tudi v tem pogledu niso bile več inferiorne.⁸

Zato ni čudno, da je pomenil "črni četrtek" 24. 10. 1929 za ameriško družbo hud udarec. Ne samo materialni, tudi psihološki. Enačili so ga s koncem sveta. Še posebej zato, ker še danes ni docela jasno, kaj konkretno je povzročilo padec delnic na newyorški borzi v enem mesecu za skoraj polovico in povzročilo zrušitev trga. Bojda je preveč neučakanih špekulantov naenkrat nakupilo preveč delnic in so, ko se je njihova cena razpolovila, izgubili vse. Toda po prepričanju nekaterih raziskovalcev tega fenomena, kot je J. K. Galbraith, je bil še slabši dan v tem zadnjem oktobrskem tednu leta 1929, naslednji torek 29. oktobra. Ta dan naj bi bil, po njegovem mnenju, "najbolj uničujoč dan v zgodovini trga delnic".⁹ V ZDA se je podrl svet. Pomembno pa se zdi poudariti, da je bilo s koncem tega sveta konec tudi liberalne gospodarske politike, takšne brez vmešavanja države v gospodarstvo. Država se je začela vmešavati v gospodarstvo šele z "New Dealom", ki ga je uvedel Franklin D. Roosevelt in z njim rešil ameriško gospodarstvo ter tik pred vojno uspel ustvariti v ZDA take gospodarske pogoje, da so zmogle nositi najtežje breme v drugi svetovni vojni.

Na ruševinah ameriškega sveta je Hitler začel graditi svoj svet. Ekonomsko-socialna stiska, ki jo je povzročila velika gospodarska kriza, je namreč omogočila, da je Hitler leta 1933 prišel na oblast. O tem kako in zakaj je Hitler prišel na oblast, je bilo že veliko napisanega. Ni jih tudi malo, ki zatrjujejo, da skoraj vse. Še vedno pa obstaja ne docela pojasnjeno vprašanje: "Kako je mogoče, da se je kaj takega pripetilo?", oziroma, kot se je vprašal judovski zgodovinar Nathan Schur: "Kako je lahko visoko civiliziran narod tega norca postavil za "Reichskanzlerja in Führerja?"¹⁰ Poenostavljeno bi lahko odgovorili, da je Hitler, čeprav je njegova politika vodila naravnost v vojaški spopad, pomenil za Nemce po vsej Evropi upanje, garancijo za povrnitev ugleda in položaja Nemčije v Evropi ter za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja širokih slojev prebivalstva. Sprejel ga ni samo vrh finančnega in industrijskega kapitala, temveč tudi obubožani srednji sloj in ga z volitvami, povsem legitimno postavil na oblast. Svojo notranjo in zunanjo politiko je naslonil na rasizem, antisemitizem in antikomunizem, na apriorne, izključujoče se kategorije, ki jih je glede na politične potrebe stopnjeval in ki so našle plodna tla tudi drugod v Evropi in po svetu, ne samo v Nemčiji in Italiji.

⁷ DTV-Atlas zur Weltgeschichte, Band 2, 1993, str. 422-423 in Schur, n.d., str. 106-111.

⁸ Schur, n.d., str. 108.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Schur, n.d., str. 131.

S pragmatičnim povezovanjem notranje- in zunanjepolitičnih potez je poskušal uresničiti predvolilne obljube in temeljne postulate svoje ideologije pri uresničevanju svojega največjega cilja - pri ustvarjanju "novega reda", v katerem bo več prostora za Nemce, ne bo pa ga za Jude, druge manjvredne rase s Slovenci vred, pa tudi ne za drugače misleče. Naj osvežim spomin in naštejemo nekaj najpomembnejših takšnih potez, da bi dokazal svojo trditev.

Nekaj notranjepolitičnih:

- požig Rajhstaga 27. 2. 1933 je izrabil za obračun s komunisti in za uvedbo diktature;
- marca 1933 postavi prvo koncentracijsko taborišče v Dachavu za drugače misleče;
- 30. junija 1934 je v "noči dolgih nožev" obračunal s strankarsko SA opozicijo pod vodstvom Ernsta Röhma, ki je med drugim zahteval tudi uresničitev druge, socialne faze, "nacistične revolucije";
- po smrti predsednika Hindenburga 2. 8. 1934 je poosebil vse najvišje funkcije v državi - rajhskancler, rajhspresident in vrhovni poveljnik vojske;
- z "nürnberškimi zakoni" 15. 9. 1935 je nemškimi Judom odvzel državljanstvo;
- v "kristalni noči" 9./10. 11. 1938 je organiziral pogrom nad Judi, uničil sinagoge in izropal njihova domovanja;
- brezposelnost se je hitro zmanjševala in namesto gospodarske negotovosti iz časov Weimarske republike so prišli časi zagotovljenih plač in izboljšanja življenjskega standarda.

Nekaj zunanjepolitičnih:

- 19. 10. 1933 Nemčija izstopi iz sistema kolektive varnosti, t.j. Društva narodov;
- 25. 7. 1934 (ne)načrtno sodeluje pri poskusu nacističnega puča v Avstriji in umoru kanclerja Dollfussa;
- leta 1935 Nemčija razveljavi mirovne pogodbe in spet stopi na prizorišče kot pomembna vojaška in pomorska sila. Istega leta (1. 3.) s plebiscitom dobi Posarje;
- 7. 3. 1936 Nemčija vkoraka v demilitarizirano Porenje;
- v letih 1936-1939 je vmešana v špansko državljansko vojno;
- 25. 10. 1936 oblikovanje osi Rim - Berlin;
- 25. 11. 1936 podpis Protikominternskega pakta med Nemčijo in Japonsko;
- 12. 3. 1938 "Anšlus" Avstrije;
- 29. 9. 1938 podpis münchenskega sporazuma, s katerim so razkosali Češko-slovaško;
- 22. 5. 1939 podpis "Jeklenega pakta" med Nemčijo in Italijo;
- 23. 8. 1939 podpis nemško-sovjetskega pakta o nenapadanju oziroma Pakt Molotov - Ribbentrop.

Nacističnemu iskanju "prostora pod soncem" se je bilo treba nujno upreti. Posebej po tem, ko so se v drugi polovici tridesetih let nacisti zbratili z Mussolinijevo fašistično Italijo in konservativno, tradicionalistično Japonsko in podprli njune zavojevalske težnje. In seveda potem, ko so vsaj navidezno prijateljsko sodelovali tudi s SZ. Poti do tega cilja so bile različne. V sovjetski politiki najmanj do srede tridesetih let prevladuje aksiom, da je največji sovražnik boljševizma socialna demokracija, medtem ko pri zahodnih evropskih silah, posebej v Veliki

Britaniji v istem času prevladuje prepričanje, da je treba vse podrediti boju zoper boljševizem. Politika torej, ki jo moremo strniti v citat: "...najboljša rešitev bi bila nemško-sovjetska vojna, ki bi oslabila in morda uničila oba nasprotnika, ne bi pa bilo tudi slabo, če bi oslABLJENA Nemčija porazila boljševizem."¹¹ V zgodovino pisju najdemo v zvezi s tako politiko zahodnih sil celo daljnosežnejše sklepe, ki vsaj posredno nastavljajo zrcalo tudi Sovjetski zvezi. Ni nujno, da se z njimi v celoti strinjamo, do njih moramo biti celo kritični, a jih moramo upoštevati: "Že sama nepripravljenost zahodnih vlad, da bi se spustile v učinkovita pogajanja z rdečo državo, celo v letih 1938-39, ko nihče več ni zanikal nujnosti zavezništva proti Hitlerju, je vse preveč očitna. Dejansko je strah, da bi bil sam prepuščen soočenju s Hitlerjem, navsezadnje nagnil Stalina, ki je bil od leta 1934 neomahljiv zagovornik zavezništva proti Hitlerju, k podpisu pakta Molotov - Ribbentrop avgusta 1939, s katerim je upal, da bo zadržal ZSSR zunaj vojne, medtem ko se bodo Nemčija in zahodne sile medsebojno oslabile, seveda v prid njegove države..."¹² Računi na obeh straneh so se pokazali kot napačni. Prav nepravočasno oblikovanje skupne fronte zoper Hitlerja je omogočilo tako rekoč neoviran vzpon nacistične Nemčije med letoma 1933 in 1939. Med prepoznavanjem sil Osi kot glavne nevarnosti in dejanjem, ki bi se temu postavilo po robu, je zijal širok prepad.

Do teh dejanj je vodila angleška pot prek načrtnega popuščanja Hitlerjevi Nemčiji, imenovana tudi "realpolitik". Potem ko je v dvajsetih letih poskušala uresničiti "politiko prilagajanja/apassment politics" in Nemčijo znova integrirati v Evropo, da bi jo odvrnila od revizionizma, ji je s pogodbo v Lousannu leta 1932 dokončno črtala plačilo reparacij. Na ta način je Nemčijo postavila ob bok vsem drugim evropskim državam in "pozabila" na dolgove in izkušnje iz prve svetovne vojne. Po prihodu Hitlerja na oblast se taka politika Velike Britanije do Nemčije ni spremenila. Nasprotno, posebej politika angleškega predsednika vlade Nevilla Chamberlaina po letu 1937 je pomenila vrhunec popuščanja Nemčiji. Temeljila je na ozemeljskih koncesijah v Evropi na račun nekoga drugega. Na ta način se je angleški premier nadejal zadovoljiti Hitlerja in ohraniti mir, kot se je prepričano izrazil po prihodu iz Münchna jeseni 1938.

Francija se je kljub globoki gospodarski krizi, v kateri se je znašla na začetku tridesetih let, in ki ji je prinesla tudi politično nestabilnost, odločila za aktivnejši odpor proti fašistični teoriji in praksi. Seveda tudi zato, ker je bila notranje ogrožena od lastnih profašističnih političnih grupacij. Najpomembnejšo vlogo v tem boju so imeli francoski socialisti, pa tudi komunisti, še po prihodu iz posvetovanj v Moskvi, junija 1934. Ti so namreč sprejeli predlog socialistov, da je treba združiti vse demokratične politične sile v obrambi parlamentarizma in demokracije. Začasno so komunisti "pozabili" na sovražnika št. 1 socialiste in se usmerili proti fašizmu. Ko je še v francoski radikalni strani prevladala levica in se odločila za sodelovanje s socialisti in komunisti, je bila odprta pot k oblikovanju politične združbe, ki je v tem času edina dajala realno upanje za učinkovitost boja zoper fašizem - ljudske fronte, januarja 1936. Ta nova politika Kominterne, ki jo poznamo kot "strategijo koncentričnih krogov", je predvidevala najprej združitev sil delavskega razreda v "združeno fronto", ta naj bi bila temelj širšemu volilnemu povezovanju z drugimi nefašističnimi političnimi opcijami (liberalno, katoliško,

¹¹ Hobsbawm, n.d., str. 143.

¹² Prav tam.

demokratično) v "ljudsko fronto", ki naj bi prerasla v najširšo "narodno fronto". Toda zaradi notranjih razprtij je Blumova ljudsko-frontovska vlada spomladi 1938 razpadla, ne da bi se uspela postaviti na stran republikancev v španski državljanski vojni. Desnica med koalicijskimi radikali je bila premočno na strani Franca. Do začetka vojne so v Franciji vladale same desno radikalne vlade, ki so povsem sledile britanski, Chamberlainovi politiki do Nemčije. Še posebej pod politiki, kot sta bila Daladier in Laval.

Da je ljudsko - frontovsko združevanje lahko učinkovito sredstvo za zaježitev prodora nacizma in fašizma, nista spoznali le Kominterni na svojem 7. kongresu 1935, ko je julija in avgusta izdelala program ljudske fronte, in posledično Moskva, z dovoljenjem evropskim komunistom, da lahko zamenjajo glavnega nasprotnika, temveč se je to pokazalo tudi v evropski politični praksi. Ne samo v Franciji, čeprav s šibko večino, je namreč ljudskofrontovska koalicija februarja 1936 zmagala na volitvah tudi v Španiji. Tu pa se je pokazalo, da je lahko politično uspešna do te mere, da jo je z demokratično pridobljene oblasti mogoče spraviti le z oboroženo, mednarodno podprto akcijo, ki je v zgodovini dobila ime španska državljanska vojna. V tej krvavi "generalki" za drugo svetovno vojno sta se dokončno oblikovala dva tabora, ki sta se spopadla v tej vojni - antifašistični in fašistični. Španska državljanska vojna je tako postala simbol globalnega spopada v tridesetih letih 20. stoletja.

V antifašističnem taboru je bila tudi Sovjetska zveza. Zapisal sem že, da ta zaradi komunizma in še posebej stalinizma v njegovi najbolj kruti fazi, zaznamovani z množičnimi političnimi, skonstruiranimi procesi, (fizičnimi) čistkami (1936-1939) in gulagi, ni bila deležna zaupanja meščanskih demokracij. Ko je politiko doslednega nasprotovanja nacistični Nemčiji zamenjala za politiko sporazumevanja s Hitlerjevim režimom, katere vrhunec je bil pakt z Nemčijo in tajna delitev Poljske, se je prepad med zahodom in SZ še poglobil. Podpis tega pakta ni deloval samo kot šok na mnoge komuniste, temveč ga je zahod dojel tudi kot trden dokaz njene neverodostojnosti. Prepada do izbruha vojne ni bilo mogoče premostiti.

V razmerah teh skrajno različnih političnih interesov antifašističnega tabora, potem ko svoje vloge zaščitnice miru ni opravilo Društvo narodov, iz katerega so države poljubno vstopale in izstopale (Japonska, Nemčija, SZ, Italija), njegove sankcije pa so bile neučinkovite, saj ni rešilo ni niti enega od perečih svetovnih problemov, in potem ko ZDA niso pravzaprav z ničimer aktivno posegle v boj proti razširjanju fašizma in nacizma v Evropi, SZ pa se je tako rekoč sama izključila, je bil Hitlerju potreben za začetek vojaškega spopada za prevlado na svetu le izgovor. Odigrana praska na meji s Poljsko je bil prvi Hitlerjev izgovor.

 Dušan Nećak

 EUROPE AND THE WORLD BEFORE THE OUTBREAK OF THE SECOND WORLD WAR

 S u m m a r y

The time between the two World Wars can be divided in at least three periods: the time between 1918/1919 and 1923/1924, the time until 1931/1932, and the final years before the outbreak of the Second World War on 1 September 1939. It is an indisputable fact, that the 1930s were most characterised by the ascent of the Fascist and Nazi ideologies and social systems, on the one hand, and the organisation of resistance to them, on the other. Eric Hobsbawm called this the time of struggle 'against the common enemy' of the bourgeois-democratic world and the Communist-Stalinist world. It was a time of struggle for democracy, against Fascism "which is a political mobilisation of the reactionary social sectors, the mobilisation of people's dissatisfaction with modernisation, rationalisation and social emancipation" (Ernst Bloch, 1935).

Although it seems that the time between the two World Wars was entirely stigmatised by catastrophic events, such as Fascism, Nazism, Stalinism, the Spanish civil war, the collapse of Austria and Czechoslovakia, the Great Depression and its consequences, as well as a series of dictatorships inspired by Fascism and Nazism - Pilsudski in Poland (1926), King Alexander Karadjordjević in Yugoslavia (1929), Dollfuss in Austria (1933), Metaxas in Greece and King Karol II in Romania (1936) - one should not forget that these were countered by stable European democracies. These were, in alliance with the so-called 'people's democracy' of the Soviet Union, the basis for victory in the Second World War.

This time was also marked by the effects and consequences of the Depression. This began in October 1929, on 'Black Thursday', which was not only "the most destructive day in the history of stock markets" (J. K. Galbraith), but also the day of the burial of the policy of economic liberalism. At the time when the world came tumbling down in the USA, Hitler started to 'build a new world' in Germany. Hitler's coming to power and the evolution of Nazism were one of the central issues in that period. Here, the question by a Jewish historian Nathan Schur: "How could a so highly civilised nation appoint this madman Reichskanzler and Führer?" remains unanswered. This was in connection with the English and French 'appeasement policy'.

Another characteristic of this time was the policy of forming the 'popular front' coalition against Nazism and Fascism which led to the signing of a non-attacking pact between the Soviet Union and Nazi Germany in August 1939. The issues of the Spanish civil war and the US policy, which never actively intervened in the struggle against Fascism and Nazism in Europe, also belong to this time.

The Soviet Union freely abandoned this process in its final stage. It had never really enjoyed the trust of other bourgeois democracies anyway, because of its communism and especially Stalinism in its cruellest period (1936-1939), with massive, constructed political trials, purges, gulags and the exportation of revolution. In Europe, all this created a political situation which allowed Hitler to begin his military quest for the domination in the world. All he needed was a pretext, for which he used Poland.